

MUHANDISLIK

& IQTISODIYOT

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

№10

2025
oktyabr

Milliy nashrlar

OAK: <https://oak.uz/pages/4802>

05.00.00 – Texnika fanlari

08.00.00 – Iqtisodiyot fanlar

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

OpenAIRE

ROAD

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

BASE

Crossref

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

РЭУ.РФ
РОССИЙСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА
ТАШКЕНТСКИЙ ФИЛИАЛ

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

*Elektron nashr,
26 sahifa, oktyabr, 2025-yil.*

Bosh muharrir:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:

Shakarov Zafar G'afarovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor

Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,

Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent

Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Botirali Roxataliyevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD

Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)

Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

- 05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
- 05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
- 05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
- 05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
- 05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
- 05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
- 05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
- 05.01.07 – Matematik modellash
- 05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
- 05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
- 05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
- 05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
- 05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
- 05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
- 05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
- 05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
- 05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi
- 05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
- 05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
- 05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
- 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
- 10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
- 08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 – Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 – Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 – Marketing
- 08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 – Menejment
- 08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK

Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

JAHON MOLIYA TIZIMIDA “YASHIL” MOLIYALASHTIRISHNI RIVOJLANISHINING MUAMMOLARI VA SHARTLARI	12
Quliyev Begimqul Melikovich	
EKOLOGIK MIGRANTSIYANI MINTAQAVIY MIQYOSDA MUVOFIQLASHTIRISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI	18
Bahtiyor Ismoilov Ulug‘bek o‘g‘li, Kadirova Zulayxo Abduxalimovna	

JAHON MOLIYA TIZIMIDA “YASHIL” MOLIYALASHTIRISHNI RIVOJLANISHINING MUAMMOLARI VA SHARTLARI

Quliyev Begimqul Melikovich

SamISI “Investitsiya va innovatsiyalar” kafedrası dotsent v.b., PhD

Email: bekkuliyev8@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada yashil moliyalashtirishning rivojlanish darajasi va tuzilishini baholash, shuningdek, jahon iqtisodiyotidagi so'nggi tendentsiyalarni hisobga olgan holda uning rivojlanishini belgilovchi omillarni aniqlashga e'tibor qaratilgan. Shuningdek, yashil moliyaviy vositalarni rivojlantirish yo'lidagi to'siqlar aniqlanadi va paydo bo'lgan muammolarni hal qilish yo'nalishlari taklif etiladi. Tadqiqotda barqaror rivojlanish kontseptsiyasi va yashil moliyalashtirishga muammoga yo'naltirilgan yondashuv qo'llanilgan. Shu munosabat bilan bugungi kunda barqaror o'sishni ta'minlashning eng dolzarb masalasi “yashil” moliyalashtirish tizimini o'zgartirish va mas'uliyatli investitsiya va biznesning ijtimoiy xabardorligi tamoyillariga asoslangan yangi moliyaviy paradigmani shakllantirish muhim hisoblanadi.

Kalit so'zlar: “yashil” moliya, “yashil” iqtisodiyot, “yashil” moliyaviy vositalar, “yashil” loyihalar, “yashil” kreditlar, “yashil” investitsiyalar, “yashil” moliya tizimi.

Abstract: The article focuses on assessing the level and structure of green finance, as well as identifying the factors determining its development, taking into account the latest trends in the world economy. Also, obstacles to the development of green financial instruments are identified and directions for solving the emerging problems are proposed. The study uses the concept of sustainable development and a problem-oriented approach to green finance. In this regard, the most urgent issue of ensuring sustainable growth today is the transformation of the “green” financing system and the formation of a new financial paradigm based on the principles of responsible investment and social awareness of business.

Keywords: “green” finance; “green” economy; “green” financial instruments; “green” projects, “green” loans, “green” investments, “green” financial system.

Аннотация: Статья посвящена оценке уровня и структуры зеленого финансирования, а также выявлению факторов, определяющих его развитие, с учетом новейших тенденций в мировой экономике. Также выявлены препятствия развитию зеленых финансовых инструментов и предложены направления решения возникающих проблем. В исследовании используется концепция устойчивого развития и проблемно-ориентированный подход к зеленым финансам. В связи с этим наиболее актуальным вопросом обеспечения устойчивого роста на сегодняшний день является трансформация системы «зеленого» финансирования и формирование новой финансовой парадигмы, основанной на принципах ответственного инвестирования и социальной осведомленности бизнеса.

Ключевые слова: «зеленые» финансы, «зеленая» экономика, «зеленые» финансовые инструменты; «зеленые» проекты, «зеленые» кредиты, «зеленые» инвестиции, «зеленая» финансовая система.

KIRISH

Yashil moliya davlat va xususiy yashil investitsiyalar hamda yashil tashabbuslarni qo'llab-quvvatlovchi davlat siyosatini moliyalashtirish orqali global iqtisodiyotning barqaror rivojlanishga o'tishidagi ijobiy siljishni ifodalaydi. Yashil moliyalashtirish tashabbusi 2016-yilda Buyuk Britaniya hukumati tomonidan barqaror infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish imkoniyatlarini yaxshilash va Londonni yashil moliya sohasida jahon yetakchisiga aylantirish maqsadida boshlangan. Ushbu tashabbus global miqyosda yashil moliya sektorini takomillashtirish hamda Buyuk Britaniyani yashil moliyaviy va professional xizmatlar uchun etakchi global markaz sifatida targ'ib qilish uchun maxsus siyosat takliflarini ishlab chiqishda moliyaviy va professional xizmatlar sektori bo'ylab

xalqaro tajribani birlashtiradi. Yashil iqtisodiyotga o'tish davlat va xususiy sektorning birgalikdagi ishtiroki orqali moliyalashtirilishi mumkin bo'lgan ulkan va aniq investitsiyalarni talab qiladi. Bir tomondan, investitsiya jarayoniga ESG rag'batlarini joriy etish biznes va jamiyat uchun uzoq muddatli ahamiyatga ega bo'lgan innovatsiyalar va yangi imkoniyatlar uchun harakatlantiruvchi kuch yaratadi[1]. Boshqa tomondan, mikro darajada bunday kapitalni jalb qilishda bir qator muammolar mavjud, jumladan yashil investitsiyalarning uzoq muddatli uqlari bilan zamonaviy investorlarning qisqa muddatli uqlari o'rtasidagi nomuvofiqlik. Shuningdek, mamlakatlarning moliyaviy va ekologik siyosatga yondashuvlari ko'pincha muvofiqlashtirilmagan. Davlat barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash uchun yashil moliyalashtirishni rag'batlantirishi, rivojlantirishi va yashil investitsiyalarning an'anaviy investitsiyalarga nisbatan ustuvorligiga erishishi zarur.

Yashil moliyalashtirishni rivojlantirish va kengaytirish uchun yashil moliyaviy institutlar yaratuvchisi, bozorni tartibga soluvchi, investor va yashil loyihalar mijozi sifatida davlatning jiddiy aralashuvi talab etiladi. Investorlar qanday faoliyat turlari yashil sifatida tasniflanishi mumkinligini aniq tushunishlari kerak. Yashil loyihalarni aniqlash uchun yashil moliya sohasida standartlar to'plami, shuningdek investitsiya vositalari va risklarni tahlil qilish uchun benchmarklar ro'yxati zarur. Bozor regulyatorlari ma'lumotlarni oshkor qilish qoidalarini belgilashi va ularning bajarilishini nazorat qilishi lozim, chunki shaffoflik prinsipi yashil moliyani rivojlantirishda asosiy omil hisoblanadi. Nihoyat, bozor ishtirokchilari (chakana va jamoaviy investorlar) ma'lum rag'batlantirish tizimlarini joriy etish va ekologik mas'uliyatni oshirish orqali yashil investitsiyalarni qo'llab-quvvatlashlari kerak.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Yashil moliyani rivojlantirish butun dunyo mamlakatlari iqtisodiy va ekologik siyosatining muhim qismiga aylanib bormoqda, bu tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi. Hozirgi vaqtda "yashil" moliyalashtirish masalasi butun dunyoda inson faoliyatining barcha sohalariga integratsiyalashgan. Aksariyat xalqaro tashkilotlar obyektiv voqelikka va muvozanatli barqaror rivojlanishga erishish muammosiga amal qilib, o'z faoliyat doirasiga ekologik komponentni kiritadilar. Iqtisodiy munosabatlarning "inson farovonligi va ijtimoiy tengligini oshirish, ekologik risk va ekologik defitsitlarni sezilarli darajada kamaytirish"ga olib keladigan iqtisodiyot sifatida "yashil" iqtisodiyotga o'tishi nazariy asoslashni taqozo etadi.

"Yashil" investitsiyalar tushunchasi ekologik toza va resurslarni tejaydigan texnologiyalarga investitsiyalar sifatida talqin etiladi. Bunday investitsiyalar turli dastur va loyihalarga yo'naltiriladi, ularning maqsadi odatda "yashil" iqtisodiyotni rivojlantirishdir. Iqlim bo'yicha kelishuvni amalga oshirish va iqtisodiyotni o'zgartirish moliya sektori va uning manfaatdor tomonlaridan katta sa'y-harakatlarni talab qiladi. Afsuski, amaldagi moliya tizimi zarur moliyalashtirishni ta'minlamaydi. Buning asosiy sababi uglerod chiqindilarining tashqi xarajatlari bo'lib, ular narxlarda yetarli darajada aks ettirilmaydi. Barqaror rivojlanish va yangi iqtisodiy modellarga o'tishning muhim yo'nalishi moliya sektorini o'zgartirish bilan bog'liq bo'lib, u ekologik omilni hisobga olgan holda moliyalashtirishning bir necha turlarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi: ya'ni barqaror, yashil, past uglerodli, mas'uliyatli, iqlimiy moliyalashtirish va tegishli moliyaviy vositalar. Ushbu ishda asosiy atamalar sifatida "yashil moliyalashtirish" va "yashil moliya" tushunchalari qo'llaniladi, ular boshqa moliyaviy yo'nalishlarga nisbatan eng keng tarqalgan va ko'pincha umumlashtiruvchi hisoblanadi. Xuddi shu atamalar ko'pincha yangi iqtisodiy modellarni – yashil, past uglerodli, yopiq tsiklni va boshqalarni amalga oshirish kontekstida qo'llaniladi.

Xalqaro miqyosda yashil moliya masalalari, xususan, Jahon banki va BMT tomonidan ko'rib chiqiladi, mashhur iqtisodchilar orasida Pol Krugman[2] va Jeffri Saks[3] ta'kidlanadi. Yashil moliyalashtirish mavzusiga bag'ishlangan tadqiqotlar qatorida B. Rubtsov va hamkasblari[4], B. Porfiryev[5], V. Arxipova[6], I. Yakovlev va L. Kabir[7] asarlarini eslatib o'tish mumkin. Ularning ishlari yashil moliyalashtirish vositalari va institutlarini, shuningdek ekologik va iqlim omillarining global moliya tizimiga, uning barqarorligiga va yashil investitsiyalarga ta'sirini o'rganadi. Shuni ta'kidlash kerakki, ko'plab xorijiy mualliflarning tadqiqotlarida yashil moliyalashtirish nafaqat moliya sektorini rivojlantirish yo'nalishlaridan biri, balki uni o'zgartirish, ya'ni yangi bosqich sifatida ham ko'rib chiqiladi. Bu transformatsiya nafaqat ekologik barqarorlikka, balki moliyaviy, iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikka erishishga hissa qo'shishga qaratilgan.

Nemis mualliflari ta'kidlashicha, "yashil" moliya iqlimni muhofaza qilish va ifloslanishning oldini olish bo'yicha loyihalarni ilgari surish uchun zarur bo'lgan moliyaviy oqimlardagi sezilarli o'zgarishlarni tavsiflash uchun umumiy atamadir[8]. Shuningdek, "yashil" moliyani moliya sektorini past uglerodli va resurslardan tejamkor iqtisodiyotga o'tish hamda iqlim o'zgarishiga moslashish kontekstida integratsiyalashning strategik yondashuvi sifatida ko'rib chiqish taklif etiladi[9].

"Yashil" moliyalashtirishning samarali tizimini yaratmasdan turib "yashil" iqtisodiyotni barpo etish mumkin emas. Shuni ta'kidlash lozimki, zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda "yashil moliyalashtirish" atamasining umumiy qabul qilingan ta'rifi mavjud emas. Umumiy ma'noda bu atama ekologik muammolarni hal qilish va resurslarni boshqarish vositasi sifatida tushuniladi. Hozirgi vaqtda eng ko'p qo'llaniladigan ta'rif "yashil moliya" bo'lib, u ekologik loyihalarni moliyalashtirish uchun ajratilgan mablag'larni anglatadi. "Yashil" moliya "yashil (past

uglerodli) iqtisodiy o'sish" kontseptsiasining asosini tashkil qiladi, chunki u moliya institutlari, atrof-muhitni muhofaza qilish choralari va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlaydi.

Agar moliyalashtirish mavjud bo'lsa ham, tegishli yashil investitsiya loyihalari ko'pincha yetarli emas. Shuning uchun moliyaviy tizim uglerod narxiga qo'shimcha ravishda moslashtirilishi kerak. Yashil moliya uchta asosiy komponentni o'z ichiga oladi: davlat va xususiy yashil investitsiyalarni moliyalashtirish, shu jumladan atrof-muhitni muhofaza qilish, suv resurslari, biologik xilma-xillik va landshaftlarni boshqarish; atrof-muhit va iqlimga yetkazilgan zararning oldini olish hamda energiya samaradorligini oshirishga qaratilgan choralarga yo'naltiriladigan kapital xarajatlar; atrof-muhitga yetkazilgan zararni yumshatish yoki moslashtirish bo'yicha operatsion xarajatlardan iborat davlat siyosatini qo'llab-quvvatlash; yashil iqlim jamg'armasi, yashil obligatsiyalar va fondlar kabi moliyaviy vositalar, shu jumladan ularning iqtisodiy, huquqiy va institutsional asoslari.

Bundan tashqari, ko'plab mamlakatlarda qazib olinadigan yoqilg'idan foydalanish sezilarli darajada subsidiyalanadi. Bu yangi energiya manbalariga va energiya samaradorligiga investitsiyalar jozibador emasligini anglatadi. Ushbu muammoning eng maqbul yechimi bir tomondan qazib olinadigan yoqilg'i subsidiyalarini bekor qilish, ikkinchi tomondan uglerod savdosi yoki uglerod solig'ini joriy etish orqali uglerod chiqindilarining adolatli narxini belgilashdir. Bu hozircha faqat qisman muvaffaqiyatli bo'ldi. UNEP rasman "yashil" iqtisodiyotni inson farovonligini yaxshilaydigan va ijtimoiy adolatni ta'minlaydigan, shu bilan birga atrof-muhit va uning kamayishi uchun risklarni sezilarli darajada kamaytiradigan iqtisodiyot sifatida belgilaydi. Shu bilan birga, mavjud milliy va xalqaro statistik ko'rsatkichlarni umumlashtirish tizimlari ochiq foydalanish imkoniyatiga ega bo'lib, atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasida amalga oshirilayotgan loyihalar bo'yicha investitsiyalarni boshqa tasniflarda ham taqdim etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mavzuni yoritishda ilmiy abstraksiya, tahlil va sintez hamda taqqoslash usullaridan foydalanildi. Yashil iqtisodiyot prinsiplari asosida barqaror rivojlanishni ta'minlash to'g'risida iqtisodchi olimlar va tadqiqotchilar tomonidan yozilgan adabiyotlar, shuningdek statistik ma'lumotlar nazariy jihatdan tahlil qilindi va taqqoslandi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Jahon amaliyotida "yashil" iqtisodiyot muammolarini hal qilish uchun davlat va xususiy investitsiyalarni jalb qilish imkonini beruvchi innovatsion moliyaviy vositalar va texnologiyalar paydo bo'lgan. Jahon moliya tizimining "yashil" moliyalashtirish sohasidagi innovatsion tendensiyalari "yashil" obligatsiyalar bilan bir qatorda "yashil" kreditlar, "yashil" ipoteka, "yashil" sug'urta va boshqalardan iboratdir. Bizning fikrimizcha, mamlakatimizda keng ko'lamli yashil moliyaviy texnologiyalarni rivojlantirish ekologiyalarni amalga oshirish uchun katta xorijiy investitsiyalarni jalb qiladi. Buning uchun "yashil" moliyaviy vositalardan foydalanish bo'yicha jahon tajribasini o'rganish zarur, deb hisoblaymiz.

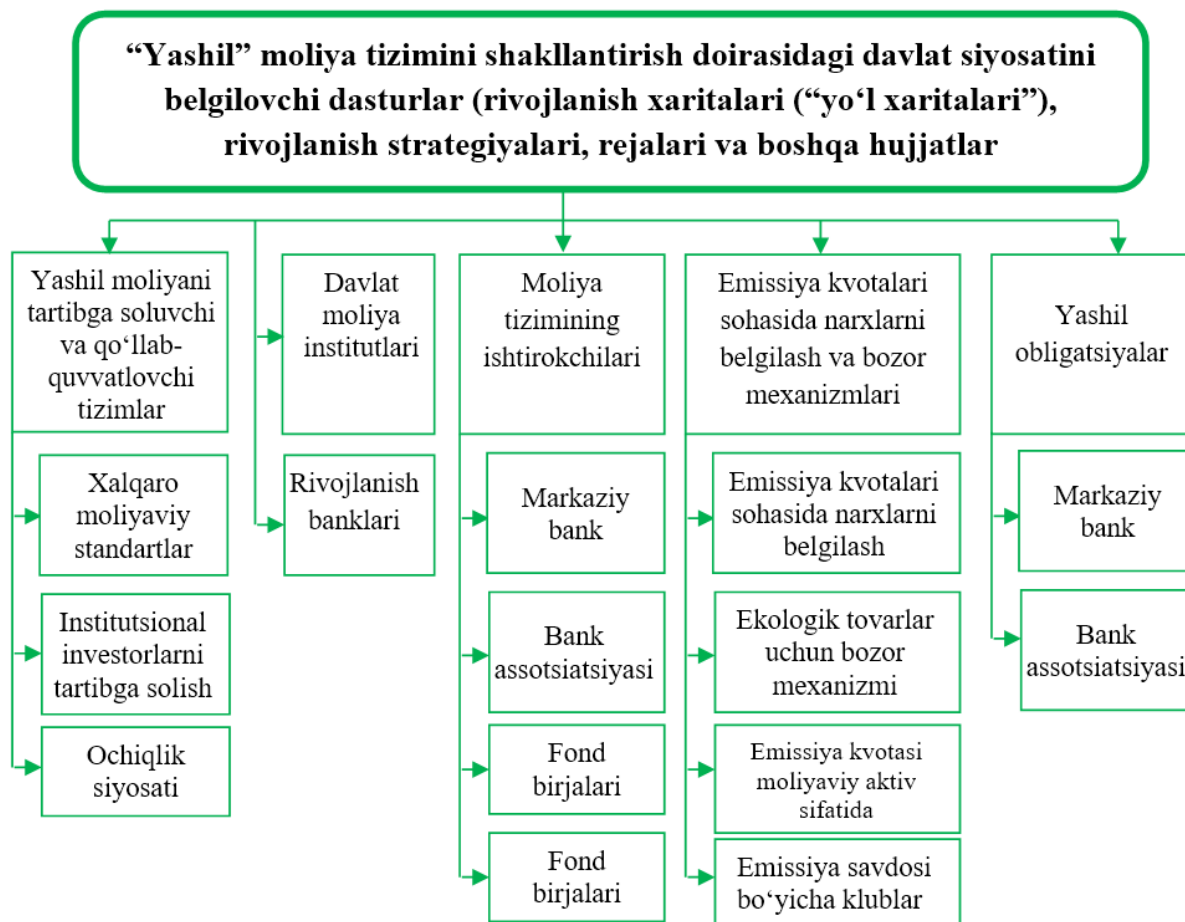
Global "yashil" moliya tizimining asosiy segmentlari yetakchi davlatlar tomonidan qo'llaniladigan vositalar va tuzilmalar orqali shakllanadi. Aslida ular printsipl jihatdan yangi emas, ammo "yashil" komponent ularning mazmuniga yangi sifat beradi. Biz global infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda "yashil" moliyaviy vositalardan foydalanishning asosiy yo'nalishlarini ajratib ko'rsatishga harakat qildik: ekotizimni saqlash va himoya qilish, iqlim o'zgarishi oqibatlariga qarshi kurashish, odamlarning atrof-muhitga salbiy ta'sirini nazorat qilish, "yashil" materiallar va texnologiyalarni yaratish, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish, chiqindilarni qayta ishlash texnologiyalarini rivojlantirish, suv ta'minoti tizimini yaxshilash hamda sanitariya choralari. Shu bilan birga, asosiy ishtirokchilarni, faoliyat kanallari va moliyalashtirish vositalarini aniqlamasdan, shaffof hisobot tizimi va risklarni boshqarish mexanizmini yaratmasdan samarali "yashil" moliya tizimini shakllantirish mumkin emas.

"Yashil" moliyaviy tizimlar bo'yicha xalqaro tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu tizim murakkab ko'p bosqichli mexanizm bo'lib, markaziy banklar, moliyaviy regulyatorlar, rivojlanish banklari, fond birjalari, reyting agentliklari va xalqaro tashkilotlar kabi elementlardan tashkil topadi. Ularning har biri o'ziga xos kompetensiya, vazifalar va maqsadlarni amalga oshirishda qo'llaniladigan vositalarga ega. Shu bilan birga, milliy va xalqaro dasturlar hamda rivojlanish xaritalari ("yo'l xaritalari") tizimning barcha elementlaridan ustun turadi, chunki ular "yashil" iqtisodiyot loyihalarini amalga oshirishning asosiy yo'nalishlari va mexanizmlarini belgilaydi hamda mustahkamlaydi (1-rasm).

Masalan, Xitoyda Xitoy Xalq banki va UNEP tadqiqot guruhi ekspertlaridan iborat maxsus ishchi guruh "yashil" moliya tizimini yaratish rejasini ishlab chiqqan. Ushbu rejada quyidagi siyosat majmualari belgilangan: "yashil" kreditlashni rivojlantirish, qimmatli qog'ozlar bozori orqali "yashil" investitsiyalarni qo'llab-quvvatlash, "yashil" sug'urtani rivojlantirish, ekologik savdo va moliyalashtirish vositalarini takomillashtirish, "yashil" moliyalashtirish sohasida mahalliy hokimiyat organlarini qo'llab-quvvatlash hamda moliyaviy risklarning oldini olish.

Har bir siyosat majmuasi uchun tegishli vositalar belgilanadi. Masalan, “Qimmatli qog‘ozlar bozori orqali ‘yashil’ investitsiyalarni qo‘llab-quvvatlash” siyosati doirasida savdo qoidalari va “yashil” obligatsiyalar savdosini standartlashtirish, “yashil” reyting talablarini joriy etish, “yashil” IPOlarni qo‘llab-quvvatlash, atrof-muhitga oid ma’lumotlarni majburiy oshkor qilish va “yashil” aktivlarga institutsional investitsiyalarni rag‘batlantirish asosiy vositalar sifatida belgilangan (1-rasm).

1-rasm. “Yashil” moliya tizimining tuzilish sxemasi

Indoneziyada “yashil” moliya tizimini yaratish milliy rivojlanish rejasining ajralmas qismi hisoblanadi. Shu maqsadda me’yoriy-huquqiy bazani takomillashtirish, hisobotlar yaratish, davlat organlari bilan hamkorlik qilish, uzoq muddatli istiqbolda risklarni boshqarish tizimini barpo etish, bank reytinglarini aniqlash va axborot-moliya tizimini yaratish kabi asosiy bosqichlarni o‘z ichiga olgan rivojlanish xaritasi (“yo‘l xaritasi”) tasdiqlangan. 2000-yildan boshlab, 15 yil davomida Buyuk Britaniyada “yashil” moliyaviy tizimni qurish sohasida turli yangiliklar amalga oshirildi. 2016-yilda mamlakatda “yashil” moliyaviy tashabbus (GFI) ishga tushirildi, uning maqsadi Londonni “yashil” moliya sohasidagi asosiy me’yoriy o‘zgarishlarni belgilaydigan, shuningdek “yashil” moliyaviy xizmatlarning to‘liq spektrini taqdim etadigan etakchi xalqaro moliya markazi sifatida ilgari surish rejasini amalga oshirishdir. Boshqacha qilib aytganda, ushbu strategiya “yashil” obligatsiyalar chiqarishga asoslangan loyihalar oqimini kengaytiradi, ushbu moliyaviy vositalarga ishonchni oshiradigan shaffof va tushunarli standartlarni yaratadi, shuningdek bozor haqidagi ma’lumotlarni oshkor qilishning ilg‘or tizimini joriy etadi.

Davlat moliya institutlari va maxsus tashkil etilgan rivojlanish banklari “yashil” moliyalashtirish ishtirokchilarini qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Maxsus vakolatlar va turli kapital manbalariga ega bo‘lgan ushbu tashkilotlar ekologik loyihalarni moliyalashtirishda katta ta’sirga ega. Masalan, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki Global ekologik fond bilan birgalikda Yaqin Sharq va Shimoliy Afrikaning 13 ta davlatini kredit liniyalari bilan ta’minlash uchun 1,4 milliard dollarlik yangi energiya kreditlash dasturini yaratdi. Lyuksemburg va Yevropa investitsiya banki “Iqlimni moliyalashtirish platformasi”ni ishga tushirdi.

“Yashil” moliyaviy tizimni qurishning eng muhim elementi markaziy banklardir. Ularning vazifalaridan biri moliyaviy tizim barqarorligiga iqlim ta’siri tahdidini baholash, iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq uzoq muddatli xavflarni tushunish, o‘lchash va hisobga olishdir. Shuningdek, moliyaviy sektor uchun iqlim bilan bog‘liq ma’lumotlar va

axborotlarni hisobotlarda aks ettirish uchun samarali tizim yaratish zarur. Misol uchun, Gollandiya Markaziy banki iqlim o'zgarishi bilan bog'liq risklarni va ularning moliya tizimiga ta'sirini baholadi. O'z tadqiqotlaridan birida bank, shuningdek, Gollandiya banklari, pensiya jamg'armalari va sug'urtachilarning aktivlari orasida "uglerod pufagi" — qazib olinadigan yoqilg'i kompaniyalariga haddan tashqari ta'sir qilish riskini ham tahlil qildi.

Xitoyda bank sektorini yashillashtirish Xitoy Xalq banki tomonidan Bank faoliyatini tartibga solish komissiyasi va Atrof-muhitni muhofaza qilish vazirligi bilan birgalikda amalga oshirilmoqda. 2015-yilda "yashil" bank operatsiyalari samaradorligini hisoblash ko'rsatkichlari majmui belgilandi. Natijada barcha bank aktivlarining 80 foiziga ega bo'lgan banklar atrof-muhit va xavfsizlik risklarini boshqarish siyosatini qabul qildi.

Kam uglerodli iqtisodiyotga o'tish bilan bog'liq moliyaviy risklar hozirgi vaqtda markaziy banklar va moliyaviy barqarorlik uchun mas'ul bo'lgan boshqa institutlar tomonidan tobora ortib bormoqda. Ularning ba'zilari moliyaviy tizimlarni iqlim ta'siriga qarshi stress-testdan o'tkazish metodologiyasini ishlab chiqishni boshlagan (masalan, Angliya Banki, Bank de France).

Braziliya Markaziy banki bank faoliyatini tartibga soluvchi organ sifatida ekologik risklarni boshqarishga alohida e'tibor qaratadi. Banklarni yuqori uglerodli kreditlardan voz kechishga undash uchun ayrim tahlilchilar bu borada bank va pul-kredit tartibga solish mexanizmlaridan foydalanish imkoniyatlarini o'rganmoqda. Bank faoliyatini tartibga solishni yashillashtirish mamlakatlarni kam uglerodli investitsiyalarni moliyalashtirishni ko'paytirishga undashning bir yo'li bo'lishi mumkin. Markaziy bank tomonidan kam uglerodli loyihalarni qo'llab-quvvatlovchi differensial majburiy zahiralarni joriy etish ana shunday "yashil" bank siyosatiga misol bo'la oladi. Bu holatda bank bajarishi kerak bo'lgan zahira talablari kam uglerodli tarmoqlarga yo'naltirilgan kreditlar bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichdan pastroq bo'ladi, ya'ni bunday siyosat banklarni "yashil" investitsiyalarga ko'proq kredit berishga rag'batlantiradi. Markaziy banklar, shuningdek, tijorat banklarini aktivlarning risklarini baholashda ekologik, ijtimoiy va boshqaruv mezonlarini kiritishga undashi mumkin. Tijorat banklarini barqaror va mas'uliyatli kreditlashga yo'naltirish mumkin bo'lgan ushbu va boshqa yumshoq choralar yashil bank mahsulotlarini yaratish uchun makroprudensial tartibga solishdan foydalanishning yangi usuli hisoblanadi.

Ammo bank tizimini yashillashtirish faqat markaziy banklarni tartibga solish nuqtayi nazaridan cheklab bo'lmaydi. Hozirda ixtisoslashtirilgan "yashil" moliya institutlari, "yashil" banklar va boshqa moliyaviy tuzilmalar ham yaratilmoqda. "Yashil" moliyaviy tizim ishtirokchilari orasida Nyu-Yorkning "yashil" banki, Buyuk Britaniyaning "yashil" investitsiya banki va Yaponiyaning "yashil" fondi alohida o'rin tutadi. "Yashil" bank — bu "yashil" bozorlarga investitsiyalarni ko'paytirish uchun xususiy sektor bilan hamkorlikda ishlaydigan davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan moliyaviy institutdir. An'anaviy ravishda qayta tiklanadigan energiyaga e'tibor qaratilgan bo'lsa-da, "yashil" banklarning faoliyati boshqa ekologik yo'nalishlarni, jumladan, biologik xilma-xillikni saqlashni ham qamrab olishi mumkin.

Biroq qaysi moliyaviy vositalardan foydalanish zarurati haqida gapirganda, davlat darajasida muvofiqlashtirilgan siyosatsiz va davlat hamda xususiy tuzilmalarning hamkorligisiz samarali "yashil" siyosatni barpo etib bo'lmaydi. Bunday to'siqlar orasida ekologik manfaatlarining haqiqiy ijtimoiy bahosini aniqlash imkonini beruvchi samarali bozor mexanizmining mavjud emasligi, ayrim mamlakatlarda energiya subsidiyalarning saqlanib qolishi, issiqxona gazlari chiqindilari uchun ishonchli va adekvat tarifning yo'qligi hamda qazib olinadigan yoqilg'ilar ishlab chiqarish va iste'molining qo'llab-quvvatlanishi mavjud.

Hozirgi kunda jahon moliya tizimi barqaror rivojlanishga faol yordam berishi zarur, degan keng qamrovli kelishuv mavjud. So'nggi yillarda barqaror rivojlanishni moliyalashtirishning dolzarbligi ortib bormoqda. Bunga sabab sifatida davlat sektorining moliyaviy manba sifatida o'z rolini to'liq bajara olmasligi ham qayd etiladi. Shuning uchun butun dunyoda yashil moliya tizimi kontseptsiyasiga e'tibor tobora ortib bormoqda. Ushbu yo'nalishlarning amalga oshirilishi mahalliy va xalqaro yashil moliyani safarbar qilishga, kam uglerodli texnologiyalarga, energiya samaradorligi va qayta tiklanadigan energiya manbalariga zarur investitsiyalarni amalga oshirish uchun keng ko'lamli moliyaviy xizmatlar tizimini yaratishga yordam beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

"Yashil" iqtisodiyot sharoitida barqaror iqtisodiy o'sishning muhim sharti milliy iqtisodiyotni "yashillashtirish" va "dekarbonizatsiya"ni amalga oshirish uchun zarur moliyaviy resurslarni safarbar etishga xizmat qiluvchi "yashil" moliyalashtirish mexanizmining mavjudligidir. Iqtisodiy inqiroz davrlari qisqa muddatda yashil investitsiyalarning vaqtincha qisqarishiga olib kelgan bo'lsa-da, ular yashil iqtisodiyotni rivojlantirishning muhimligini ham ko'rsatdi. Yashil hukumat portfellarini shakllantirish, yashil loyihalar uchun grantlarni yo'lga qo'yish, yashil moliyalashtirishni rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish milliy iqtisodiyotni yangi rivojlanish bosqichiga o'tishning zarur shartidir. Ushbu o'tishda yashil kreditlar, yashil obligatsiyalar, parametrik sug'urta, yashil kraudfanding va boshqa moliyaviy vositalar muhim rol o'ynaydi. Kredit institutlari yashil moliyalashtirish tizimida asosiy o'rin tutib, yashil loyihalarni moliyalashtirishga yordam beradi, yashil moliyaviy vositalar uchun standart va mezonlarni belgilaydi hamda yashil moliya va uning barqaror rivojlanishdagi ahamiyati haqida xabardorlikni oshiradi.

2025-yil yashil investitsiyani ijodkorlik, jamoaviy ish va barqarorlikka sodiqlik nuqtayi nazaridan belgilaydi. Investorlar amalga oshirishi mumkin bo'lgan variantlar orasida yashil obligatsiyalar, bioxilma-xillikni moliyalashtirish, qayta tiklanadigan energiya va barqaror infratuzilma mavjud. Yashil investitsiyalar yangi texnologiyalar va global muammolarni hal etishda foyda keltirishi mumkin bo'lgan innovatsion yondashuvlar tufayli kengayadi. Ular dunyoni o'zgartirish va uzoq muddatli moliyaviy o'sishni ta'minlashni istagan investorlar uchun kuchli tanlovdir.

Biroq bugungi kunda dunyo miqyosida yashil investitsiyalar darajasi barqaror yashil rivojlanishni ta'minlash uchun yetarli emas. Mamlakatlar bo'ylab ekologik investitsiyalarning hududiy taqsimlanishi notekisdir. Yashil moliyalashtirishni yanada rivojlantirish uchun tegishli me'yoriy-huquqiy bazani shakllantirish, yashil loyihalarni moliyalashtirishning yangi vositalarini ishlab chiqish va ularni faol qo'llash, shuningdek ixtisoslashtirilgan bank muassasasini tashkil etish zarur. Yashil investitsiyalar uchun xususiy kapitalni ko'paytirish maqsadida qulay moliyaviy muhit yaratish kerak. Ishbilarmonlik muhiti, qonun ustuvorligi va investitsiya rejimi yashil investitsiya faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi muhim omillardir. Moliyaviy sektorning davlat va xususiy subyektlari o'zaro muvofiqlashtirilgan holda harakat qilishi, moliyalashtirishning muvozanatli tizimini ta'minlashi lozim. Bir qator umumiy chora-tadbirlar yashil investitsiyalar uchun kapitalni oshirishga xizmat qilishi mumkin. Shu bois dunyo yashil o'zgarishlarga intilishni davom ettirishi va 20 ta eng nufuzli davlat yashil kun tartibini muhokama qilish jarayonida yetakchilikni qo'ldan bermasligi kerak.

Yashil moliyalashtirish bozorini rivojlantirish uchun moliya institutlari va investorlarni yashil loyihalarga sarmoya kiritishga rag'batlantiruvchi chora-tadbirlar zarur. Bunda quyidagi yo'nalishlar muhim: to'g'ridan-to'g'ri davlat investitsiyalari; tegishli yashil vositalardan foydalanish va ularni Lombard ro'yxatiga kiritish; moliya institutlariga nisbatan tartibga soluvchi organlar tomonidan muayyan yumshatish choralari joriy etish; past foiz stavkasida davlat subsidiyalarini taqdim etish. Shunday qilib, global kontekstda yashil moliyalashtirish jarayoni barqaror rivojlanish strategiyasining asosiy elementi hisoblanadi. Bu jarayonga tobora ko'proq davlatlarning jalb etilishi global kelishuvlarning shakllanishiga olib keladi. Ular nafaqat ishtirokchi mamlakatlardan "yashil" iqtisodiyotga o'tish siyosatini rasman e'lon qilishni, balki sanoat ishlab chiqarishini yashil tizimga o'tkazish, tabiiy resurslardan foydalanish, transport va boshqa infratuzilmani rivojlantirish, milliy moliyaviy tizimni "yashillashtirish" bo'yicha amaliy choralar bilan o'z niyatlarini tasdiqlashni ham talab qiladi. Ko'plab davlatlar bu borada jiddiy qadamlar qo'ygan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Explore Green & Sustainable Finance | Green Finance Platform. URL: <https://www.greenfinanceplatform.org/page/explore-green-finance>
2. Krugman P. (2010). Building a green economy. The New York Times Magazine, 5, pp. 2–16.
3. Sachs J., Woo W.T., Yoshino N., & Taghizadeh-Hesary F. (Eds.). (2019). Handbook of Green Finance: Energy Security and Sustainable Development. Springer Singapore.
4. «Зеленые финансы» в мире и России: монография / Б.Рубцов, И.Гусева, А.Ильинский, И.Лукашенко, С.Панова, А. Садретдинова, С. Алыкова; под ред. Б.Б. Рубцова. – М.: Русайнс, 2016. – 167 с.
5. Порфирьев Б.Н. «Зеленые» тенденции в мировой финансовой системе / Б.Н. Порфирьев // Мировая экономика и международные отношения. – 2016. – Т.: – № 9. – С. 5–16.
6. Архипова В.В. «Зеленые финансы» как средство для решения глобальных проблем / В.В. Архипова // Экономический журнал ВШЭ. – 2017. – Т. 21. – №2. – С. 312–332.
7. Яковлев И.А. Механизм финансирования «зеленых» инвестиций как элемент национальной стратегии финансирования устойчивого развития / И.А. Яковлев, Л.С. Кабир // Финансовый журнал. – 2018. – №3. – С. 9-19.
8. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (2018). The Role of National Financial Institutions in the Implementation of NDCs: Global Report. P. 16 // URL: <https://www.giz.de/en/downloads/giz2019-EN-The-Role-of-National-Financial-Institutions.pdf>
9. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (2011). Green Finance: An Innovative Approach to Fostering Sustainable Economic Development and Adaptation to Climate Change. P.4 // URL: https://www.greengrowthknowledge.org/sites/default/files/downloads/resource/Green_finance_GIZ.pdf

muhandislik **& iqtisodiyot**

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2025. № 10

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

+998 93 718 40 07

<https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal>

t.me/yait_2100